

ституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Т. XI, част. 2. – К., 2009. – 568 с.

3. Скар О. Особливості етносоціальних уявлень молоді / Оксана Скар // Соціальна психологія. – 2007. – № 3. – С. 58 – 66.

The point and social role of national language as a method of resolving of national identity's question in poliethnical society are considered in the article. The article is devoted to the analysis of the role of language in people's outlook, worldview orientations, peculiarities of ethnical culture and social significance of national language for the Ukrainians.

Key words: national language, ethno-cultural identity, ethnical culture.

УДК 373.011.31 **Тетяна Надім'янова, Надія Виноцька (Дрогобич)**

МОВНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Розглянуто питання мовної культури вчителя як однієї з складових педагогічної культури. Визначено педагогічні комунікативні характеристики, які представлені у сучасній психолого-педагогічній науці. Проаналізовано компоненти мовленнєвої (комунікативної) діяльності вчителя.

Ключові слова: педагогічне спілкування, комунікативність, функції мовлення, мовні здібності.

Однією з підсистем педагогічної культури сучасного вчителя є його мовна культура. Вона містить дотримання засвоєних норм взаємин учителя з учнями, батьками, колегами. Сьогодні учитель – не просто скарбниця знань, а один із творців людини. Адже кожна помилка вчителя може повернутися крахом людської особистості, болем душі – стражданнями.

Педагогічна культура вчителя передбачає не лише оволодіння науковими теоріями, педагогічною соціологією та навичками, а й зокрема, культурою спілкування.

У сучасній науці під «педагогічним спілкуванням» розуміють не тільки процес передання навчальної інформації від учителя до учнів, а й таку організацію мовлення й невербальної поведінки вчителя, яка так чи інакше, але обов'язково впливає на емоційно-психологічну атмосферу навчально-виховного процесу в цілому й на самопочуття та ставлення до навчання й школи кожного окремого учня зокрема (О.Леонтьєв, І.Зязюн, А.Мудрик та ін.). Набуті у початкових класах особистісні якості, пов'язані з мовленням, не тільки забезпечують основу подальшого навчання, виховання й розвитку учнів, а й значною мірою зумовлюють практичну, громадську та професійну діяльність дорослої людини.

Враховуючи, що педагогічна діяльність учителя має комплексний багатогранний характер, успішність у досягненні цілей у процесі цієї діяльності багато у чому залежить від професіоналізму педагога й об'єктивної самооцінки своїх комунікативних (мовних) здібностей.

У цьому контексті педагогічна комунікативність учителя є суттєвою рисою, сукупністю певних якостей особистості, що сприяють прийняттю, засвоєнню використанню й передачі спрямованої на навчання, виховання й розвиток учнів педагогічної інформації. Вона полягає у професійній здатності педагога до спілкування, до стимулювання позитивних емоцій в учнів (батьків тощо) й власного відчуття задоволення від досягнення поставлених цілей засобами спілкування.

У «Глумачному словнику української мови» комунікативність визначається як одна з головних властивостей особистості (*комунікабельний* – товариський, контактний), а комунікабельність (від лат. *communico* – зв'язую, повідомляю), як: 1) здатність бути комунікабельним, товариськість, контактність; 2) зв'язок, спілкування між ким-небудь, чим-небудь. [5,270]. Комунікабельність не є спадковою, а формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі [5,174].

Відповідно педагогічна комунікація має такі характеристики:

- одна з головних професійних якостей особистості вчителя в організації навчально-виховної діяльності учнів;
- має такі види – синтаксична або знакова, семантична або змістова, прагматична або ціннісна (слово, жест, зміст, порада, приклад тощо);
- має ступінь вимірювання під впливом нових фактів, понять, законів, закріплених у пам'яті;
- пов'язана з досягненням навчально-виховної мети;
- впливає на характер відносин у таких підсистемах: учитель – учень, учень – учитель, учень – навчальний предмет тощо;
- передбачає чинники впливу на модель педагогічної комунікативності – загальні універсальні якості і спеціальні (внутрішні) якості вчителя:
- характеризується необхідністю наявності комунікативних знань, навичок, вмінь, звичок, присутністю в учителя комунікативного характеру [3, 28].

У контексті педагогічна комунікація стала розглядатися:

- 1) як одна з головних професійних якостей особистості вчителя, що характеризує його здатність до налагодження педагогічно обґрунтованих і доцільних контактів з іншими суб'єктами навчально-виховного процесу з метою досягнення дидактичних, виховних і розвивальних цілей освіти (учнями, колегами, батьками, громадськістю);

2) як необхідна умова організації навчально-виховної діяльності учнів на основі сприйняття, засвоєння, використання й передачі інформації з різних джерел. Її ефективність залежить від можливостей вимірювання змісту, обсягу, дозування інформації, тобто ґрунтується на наукових засадах.

До компонентів професійно-педагогічної комунікативності учителя відносять наступні:

- наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні з учнями в різних сферах спільної діяльності (учитель завжди охоче поспілкується з учнем на актуальні теми, щоб скорегувати думки дитини, пояснить, наприклад, переваги того чи іншого виду спорту, необхідності здорового способу життя);

- взаємодія загальнолюдських та професійних показників спілкування (етика спілкування, приклад культури спілкування – ввічливість, делікатність, емоційна стриманість та ін.);

- наявність здібностей до педагогічного спілкування (комунікації), набуття комунікативних навичок та умінь (екстравертність, емпатія, достатній запас слів, доброзичливість, ввічливість, привітність, делікатність тощо) [1, 15].

Як відомо, А.Макаренко першим увів до наукового обігу термін «педагогічна техніка». До системи засобів педагогічної техніки він включав володіння голосом, мімікою, жестами, педагогічну пильність, спостережливість: «Не можна допускати, щоб ми виховували учнів за допомогою наших сердечних мук, мук нашої душі...». Він мав на увазі педагогічну техніку – постійний пошук, розвиток й удосконалення нових ефективних засобів педагогічного впливу; елемент культури педагогічного спілкування, володіння майстерністю слова без чого ця діяльність не зможе здійснюватись ефективно. За Макаренком до елементів педагогічної техніки належать:

а) мовленнєві вміння учителя (уміння говорити грамотно, красиво, доступно, виразно, емоційно);

б) мімічна і пантомімічна виразність педагога (жест, виразний погляд, іронічна чи привітна посмішка, вираз обличчя та ін.); в) уміння керувати своїми емоціями, психічним станом, настроєм [3, 35].

Мова і мовлення є продуктом і невід’ємною складовою загальної і педагогічної культури. Саме мова сформувала людину як особистість і творця культурних цінностей. Створюючи та удосконалюючи людину в плані духовному, інтелектуальному і моральному, мова обслуговує потреби суспільства через цілий ряд життєво важливих функцій, які практично реалізуються у мовленнєвій діяльності. Насамперед, це такі функції, як:

– мислительна (мова є інструментом і засобом мислення, формою існування думки);

– пізнавальна (засобами мови дитина пізнає світ, навколишню дійсність);

– комунікативна (мова як засіб спілкування);

– національно-культурологічна (за допомогою мови дитина поступово усвідомлює себе представником певного народу .

З культурою мовлення вчителя тісно пов'язане питання інтелектуального розвитку особистості. Не випадково всі видатні педагоги й психологи приділяли велику увагу інтелектуальному розвитку дитини засобами мови (Я.Коменський, К.Ушинський, В.Сухомлинський).

Саме ці функції чітко виявляються у навчально-виховному процесі.

Пізнання мови на усіх її рівнях (фонетичному, словотвірному, лексичному, граматичному) є джерелом різнобічних знань, засобом розвитку мислення, мовлення, духовного збагачення особистості. Готовність учителя використовувати мову у своїй діяльності можна назвати *мовленнєвою здібністю*. У сучасній психології розроблено модель мовленнєвої здібності. У ній закладено, з одного боку, найважливіші складові мовної системи, а з іншого – основні види мовленнєвої діяльності – слухання і розуміння (аудіювання, говоріння, читання й письмо) (М.Вашуленко).

Вчитель повинен знати у процесі професійної діяльності такі рівні мовленнєвих здібностей:

1) рівень правильності (дотримання мовних норм; нормативність мовлення);

1) рівень швидкості обґрунтований розподіл мовленнєвої дії в часі;

2) рівень насиченості – багатство словника, граматичних форм, виражальних мовних засобів, які переважають їх мінімальний рівень);

3) рівень адекватного вибору – йдеться про вибір мовних форм на основі адекватності висловлювання програмі, задуму. Ситуації спілкування, зорієнтованості на учня-слухача, його індивідуальні можливості у сприйнятті словесної інформації (там само).

На думку В.Сухомлинського, слово вчителя – це насамперед засіб людяності, терпимості, чуйності. Аналіз досвіду роботи шкіл засвідчив, що здебільшого спілкування учителя з учнями початкових класів здійснюється як моносуб'єктний процес, тобто вихованець стає об'єктом авторитарного впливу педагога.. Такий характер педагогічного спілкування гальмує саморозвиток особистості, а її психофізичний, соціальний і духовний розвиток залишається стихійним і нерегульованим. Цей факт підтверджується статистичними даними науково-методичного Центру превентивного виховання при Академії педагогічних наук України:

тільки 15% українських школярів є практично здоровими, а однією з причин їх невротичних станів визнано авторитаризм, безцеремонність, брутальність і навіть жорстокість учителів. Мовлення таких учителів здебільшого офіційне, з інтонаціями зверхності і залякування, а вираз обличчя, жести з першого погляду дозволяють судити про їхній диктат у всіх сферах спілкування з учнями без врахування тих змін, що нині відбуваються у свідомості сучасних дітей під впливом відкритості демократичних, соціально-економічних і політичних процесів у незалежній Україні. Тому проблема педагогічного спілкування викликає інтерес й у зв'язку з профілактикою неврозів і психозів [1, 17].

Повернути школу обличчям до дитини зможе лише той учитель, котрий взяв на своє професійне озброєння гуманістичні цінності і здатний їх реалізувати у процесі педагогічного спілкування з дітьми. Наукові дослідження з проблем підготовки вчителя дозволяють виокремити такі важливі ціннісні орієнтації вчителя-гуманіста, як:

- ставлення до педагогічної роботи як до покликання;
- мотиваційна спрямованість учителя на особистість учня, а не тільки на предмет викладання;
- педагогічний гуманізм – повага до кожної дитини, переконаність у їхніх здібностях і можливостях;
- прагнення і вміння відчувати і розуміти внутрішній духовний світ дитини;
- діалогізм, бажання та вміння слухати і самому чути дитину;
- співпраця на засадах високої культури педагогічного спілкування як головна умова взаємодії з учнями у навчально-виховному процесі.

Розглянута проблема мовної культури педагогічного спілкування підводить нас до таких висновків:

- мовленнєве спілкування не терпить базікання;
- педагогічне спілкування – це вимогливість до себе і оточуючих у всьому, що стосується навчання і виховання характеру;
- лаконічність, динамізм спілкування залежать від внутрішньої зібраності у справах, мові, поведінці;
- у будь-якій ситуації гнів ніколи не повинен затьмарювати розум (недопустимість жорстоких брутальних слів);
- вчитель має визнавати і виправляти помилки, допущені при спілкуванні;
- бути чуйним і тактовним у спілкуванні – вникати у переживання тих, кого навчаєш і виховуєш.

“Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність” [5, 29]. Слово педагога є найважливішим

інструментом впливу на дітей. Саме тому основними вимогами до мови вчителя є не лише логічність викладу, правильність з точки зору фонетики і граматики, але й педагогічна культура, яка виражається у його мовній культурі.

1. Кан-Калик В.А. Основы профессионально-педагогического общения. – М., 1992.
2. Кемпінські А. Психологія неврозів. – Варшава, 2000.
3. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основы психології і педагогіки. – К.: Академвидав, 2005.
4. Сухомлинський В.О. Роль переконань у формуванні духовного обличчя особистості // Сухомлинський В.О. Вибрані твори. У 5-ти т. – Т.2.
5. Глумачний словник української мови./ Укладачі Ковальова Т., Коврига Л. – Харків: Синтаксис, 2002.

1.

The question of language culture of teacher is considered as one of constituents of pedagogical culture. Pedagogical communicative descriptions that is presented in modern психолого-педагогічній science are certain. The components of speech (communicative) activity of teacher are analysed.

Key words: *pedagogical communication, communicativeness, functions of language, language capabilities.*

УДК 811.161.2

Ольга Петроє (Київ)

УКРАЇНСЬКА МОВА, РІДНЕ СЛОВО В ЕТНОСТРУКТУРНОМУ ВИМІРІ

Розглядається функціонування української мови на теренах Центральної, Західної та Східної України. Обстоюється думка про те, що українська етнічна нація покликана виконувати важливу державницьку функцію – бути генератором державотворення та основним носієм державної мови.

Ключові слова: *етнонація, етнонаціональна структура суспільства, репрезентативне дослідження громадської думки, державна мова.*

Згідно з офіційними даними (всеукраїнський перепис населення 2001 р.) загальну чисельність населення на території України (47,7 млн.) складають представники понад 130 етносів. Системоутворюючим елементом етнонаціональної структури українського суспільства є українська етнонація (понад 37,5 млн). Перепис 2001 р. ще раз підтвердив, що українці кількісно переважають в усіх регіонах держави за винятком Автономної Республіки Крим, складаючи в цілому 77,8% населення